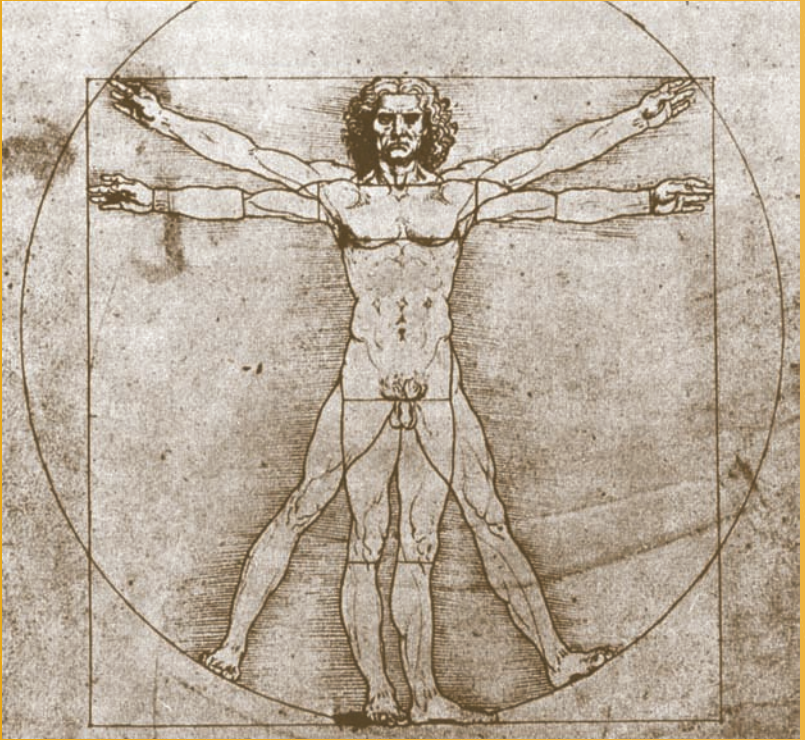

Doxologi

En essä om kunskap

Mats Rosengren

Retorikförlaget

Doxologi – en essä om kunskap

2:a utgåvan, 2008

© Retorikförlaget & Mats Rosengren 2002, 2008

Alla rättigheter förbehålles. Kopiering utan förlagets medgivande är förbjuden. Gäller även för undervisningsbruk.

Omslagsbild: Leonardo da Vinci "Den vitruvianske mannen", handritning 1487.

Tryckt hos Centraltrykkeriet i Skive A/S, Danmark.
på svanenmärkt papper.

ISBN 978-91-86093-05-1

Innehåll

Förord till 2:a utgåvan	7
Prolog – för doxologin	9
I · Om Protagoras sats	15
<i>Logos – människans mått</i>	<i>23</i>
<i>Exkurs: två samtida protagoreer</i>	<i>28</i>
<i>Summering</i>	<i>32</i>
II · Ludwik Flecks försök.	35
<i>Tankestil, aktiva och passiva kopplingar</i>	<i>37</i>
<i>Tankekollektiv</i>	<i>42</i>
<i>Sanning och fakta</i>	<i>46</i>
<i>Till sist</i>	<i>52</i>
III · Kunskapsproblemet – en kritik	55
<i>Visdom i stället för kunskap?</i>	<i>65</i>
IV · Doxologi	67
<i>Begreppet doxa – en skiss</i>	<i>72</i>
<i>Retoriken som doxologiskt verktyg</i>	<i>82</i>
<i>Ett doxologiskt bruk av retoriken</i>	<i>90</i>
V · Varför doxologi? Ett forskningsprogram	99
<i>Avslutning</i>	<i>107</i>
Efterord 2002	109
Litteratur	111

Till Cecilia

Förord sex år senare

När jag inför utgivningen av denna den andra utgåvan av *Doxologi - en essä om kunskap* läser igenom vad jag en gång skrev slås jag, glädjande nog, av hur mycket som jag i dag skulle ha tänkt och skrivit annorlunda. Inte så att jag tycker jag borde ha skrivit texten på ett annat sätt då, utan snarare att mitt vidare arbete med doxologins problem och möjligheter har förändrat och, hoppas jag, berikat doxologin.

Nya vägar har öppnats som jag då inte kunde förutse. Till exempel tycks doxologi, i den mening som jag försöker ge termen, ha blivit ett mer eller mindre vedertaget begrepp inom så olika discipliner som retorik, arkitektur- och designforskning och konstnärlig forskning i Skandinavien. För egen del har jag kunnat koppla mina doxologiska intressen till tänkare som Cornelius Castoriadis, Ernst Cassirer och Gilles Deleuze, liksom till ämnen som konstnärlig forskning och studier av paleolitisk grottkonst.

Dessa perspektiv och tänkare har på djupet förändrat min egen uppfattning av vad doxologi är och kan vara. Mitt fokus har rört sig från mer kunskapsteoretiska bekymmer till politiskt sociala frågor. I synnerhet har Castoriadis sätt att hantera spänningen mellan heteronomi och autonomi kommit att framstå som ofrånkomligt för att alls förstå hur vi människor skapar oss själva och vår värld.

Samtidigt har Cassirers filosofi om de olika symboliska former som vi lever i och genom givit mig ytterligare verk-

8

tyg för att bättre förstå en mängd doxiska fenomen – från teknik till grottkonst – som processer i ständig, mångfaceterad förändring. Här har också Deleuzes tankar om mångfald, nomadiskt tänkande och immanens spelat en stor roll.

Men för mig kan det inte bli fråga om att ge sig in i texten och i efterhand 'korrigera' eller 'komplettera' den författare jag var 2002. Ändringarna i denna utgåva ligger främst på det estetiska planet – nytt format, större grad osv; texten är i princip oförändrad.

Däremot har jag kompletterat litteraturförteckningen med några av mina senare arbeten, för att underlätta för den som kanske vill söka sig vidare inom doxologins domäner.

Mats Rosengren
Göteborg, september 2008

Prolog – för doxologin

När man som läsare ger sig in i en filosofisk studie av den kunskap vi människor producerar och traderar väntar man sig kanske att få lära sig urskilja och beskriva olika typer av kunskap: teoretisk, praktisk, naturvetenskaplig, humanvetenskaplig, intuitiv, diskursiv och så vidare. Det minsta man kan begära av en sådan studie är väl i alla fall en tydlig åtskillnad mellan kunskaper och fördomar, mellan sant vetande och blotta irrläror – alltså kort och traditionellt sagt: Man borde väl kunna kräva att en filosofisk undersökning om kunskap utgår från en distinktion mellan *episteme* och *doxa*?

Jag vill pröva en annan väg. Under nittonhundratalet har den skarpa åtskillnaden mellan tolkande vetenskaper och faktavetenskaper, och med den även distinktionen mellan förstå och förklara, kommit att framstå som ohållbar – åtminstone, för att uttrycka sig mycket försiktigt, i den meningen att varje faktum visat sig vara resultatet av minst en tolkning, och att varje tolkning utgår från åtminstone något faktum. Dessutom håller vi oss med en mängd olika uppfattningar om vad för slags kunskap vi söker, såväl när det gäller kunskaper i vardagslivet som inom de olika vetenskapliga fälten – alltifrån hur man lagar en god middag till 'historiska fakta' och 'giltiga argument'. Att obetänksamt klumpa samman dessa disparata och specifika kunskapsformer under rubriker som 'praktisk kunskap', 'naturvetenskap' eller 'humanvetenskap' riskerar att sudda ut skillnader som är karaktäristiska för de olika formerna, samtidigt som kanske oanade likheter döljs. Varje försök att särskilja till exempel *den* 'humanvetenskapliga kunskapen'

från annan slags kunskap (eller sätt att producera kunskap), varje försök att fasthålla motsättningen mellan tolkning och beskrivning kommer därför endast att ännu en gång reproducera hävdvunna kategoriseringar – med allt vad dessa för med sig av tveksamma epistemologiska antaganden och värderingar.

Den väg jag vill pröva börjar alltså inte i en åtskillnad mellan egentlig och oegentlig kunskap. Den börjar inte heller med en förment given kunskapsgrund, eller med att uppätta ett mål för vår mänskliga kunskap. Den börjar i stället med en fråga: Vad *betyder* det att all kunskap som vi människor har – alltifrån teoretiska insikter till praktiska färdigheter – är just vår kunskap?

Frågan är på intet sätt ny eller originell. Men genom att ställa den idag, i en epistemisk situation vars osäkerhet och instabilitet många av oss inte bara inser utan också upplever och bejaktar, hoppas jag kunna få grepp om något väsentligt men undflyende hos våra kunskaper. För att kort föregripa resonemanget i texten:

Innebörden av att tala om 'vår mänskliga kunskap' i stället för om Kunskap, Fakta eller Sanning är att ge upp alla drömmar om stabilitet, grund och mål. Samtidigt tror jag att vi därigenom kan vinna en bättre förståelse av oss själva som just kunskapssökande varelser. Denna förståelse, denna möjliga förståelse, har vi i en mening alltid haft med oss – från de tidiga sofisterna och skeptikerna, via exempelvis Montaigne fram till dagens relativistiska och konstruktivistiska tänkare. Men jag undrar om vi inte först i dag, i efterdyningarna av nittonhundratalets subjekt- och kunskapskritik, för första gången har möjligheten att formulera denna förståelse som ett verkligt alternativ till den hittills (trots allt) dominerande epistemiska fundamentalismen.

I texten som följer hoppas jag kunna ge ett bidrag till en sådan formulering. Genom att vända på värderingen av termerna i den klassiska motsättningen mellan *doxa* – vad vi tror om världen och oss själva – och *episteme* – hur det egentligen ligger till – och hävda att all kunskap i grund och botten är doxisk försöker jag skissera ett annat slags kunskapslära – en doxologi.

Min förhoppning är att ett doxologiskt sätt att se på kunskap och kunskaper – det vill säga att uppfatta och beskriva våra kunskaper som just så fluktuerande, mångskiktade och i bland motsägelsefulla som de alltid har varit – skall kunna göra rättvisa åt den mänskliga kunskapens såväl teoretiska som praktiska sidor. Alltså såväl åt hur det kommer sig att vi kan veta att två plus två är fyra, som åt kunskapspraktiker och helt avgörande vetenskapliga förmågor som att kunna urskilja vad som är ett intressant argument, faktum eller påstående i relation till en viss fråga, eller att kunna skriva och tala begripligt om komplicerade sammanhang, eller förmågan att läsa och förstå såväl litterär som vetenskaplig text och så vidare. Alla dessa kunskaper och förmågor är naturligtvis svåra att entydigt bestämma och definiera, inte minst för att de involverar ett stort mått av icke-diskursiva färdigheter. Men en entydig och singulär bestämning av Kunskapen kan knappast vara målet för en doxologi. Nej, om vi vill försöka utveckla ett sätt att se på just kunskap och kunskaper – för kunskapen är som sagt alltid mångfaldig och mångdimensionell – måste vi nog vända oss bort från alla anspråk på absolut visshet och entydighet. Kort sagt, vi måste genomföra en kunskapsteoretisk vändning bort från den föregivna epistemiska säkerheten, acceptera att vi inte kan dra en klar och skarp gräns mellan sant vetande och rena trosföreställningar och därigenom också överge epistemologin till förmån för en lära om den mänsk-

liga, förutsatta, antagna och fördomsfyllda kunskapen: doxologin.

En sådan lära bär naturligtvis på en mängd svårigheter på många olika nivåer. Jag hoppas att många av dem kommer att framstå som mindre pockande och graverande vid textens slut, men jag måste redan här nämna en av dem som jag på olika sätt kommer att återvända till flera gånger – terminologins oöverstigliga problem. Denna svårighet är relativt enkel att beskriva: för att alls kunna diskutera kunskapsfrågor är vi hänvisade till de termer, uttryckssätt och därmed begrepp som står oss till buds, men dessa är inte neutrala. Oftast myntades de för att fungera inom och uttrycka den kunskapssyn som doxologin försöker fjärma sig ifrån. Detta gäller alltifrån själva termen *doxa*, som i strikt mening är obegriplig utanför dess relation till *episteme*, till uttryck som vid första anblicken ter sig oskyldiga, som till exempel att all kunskap ”i grund och botten är doxisk”. Ett sådant uttryck säger att doxisk kunskap är egentlig kunskap, medan epistemisk kunskap blott är en chimär, och tycks därigenom både förutsätta och återinföra just den typ av distinktion som doxologin försöker ifrågasätta. Vår filosofiska vokabulär liksom det sätt som vi vanligen talar om kunskapsfrågor gör helt enkelt motstånd mot en doxologisk kunskapsuppfattning. Somliga finner kanske rent av en begreppslig motsägelse i talet om ’oegentlig kunskap’ eller ’doxisk kunskap’. Detta kan jag inte göra särskilt mycket åt, förutom att här, i början av den text som jag hoppas kan ge anledning till att ompröva termernas och begreppens innebörd, ange mina avsikter och förhoppningar: Jag försöker uttrycka mig på ett sådant sätt att det kunskapsbegrepp och den kunskapssyn jag förordar inte skall fångas i denna språkfälla, bland annat genom att med versaler signalera när jag använder termer som Kunskap, San-

ning etcetera i deras 'metafysiska' betydelser. Att helt överge de gängse termerna är varken möjligt eller önskvärt. Var i språket skulle jag kunna dra en gräns mellan 'kontaminerade' och 'rena' termer? Och skulle inte en sådan gränsdragning innebära att jag återinförde just den distinktion jag försöker undkomma?

Doxologins mål är alltså *inte* att säga att eftersom det inte finns någon Kunskap så kan vi inget veta. Tvärtom vet vi en massa, vi har förmågor och kunskaper och dessa skiljer sig från våra fantasifoster och inbillningar. Vi behöver alltså kunna skilja mellan att veta och att tro, mellan att gissa och att sluta sig till något, och för att kunna göra detta behöver vi de termer som står oss till buds. Vad doxologin säger är blott att dessa skillnader måste förstås som inneslutna i vår mänskliga kunskap och värld. De varken har eller kan ha sin orsak, måttstock eller legitimitet någon annan stans än i en mänsklig, det vill säga av människor skapad, *doxa*. Därför måste doxologin också vara deskriptiv, finna ett sätt att beskriva och förstå *doxa* utan att lämna dess domäner. I bokens ur detta perspektiv sett mest centrala avsnitt – "Retoriken som doxologiskt verktyg" – försöker jag därför visa hur retoriken skulle kunna ryckas loss från sin traditionella roll som en övertalningens konst eller praktik och i stället användas som ett doxologiskt analysverktyg. Texten som följer är ett första utkast till hur jag tänker mig att en sådan doxologisk, immanent om man så vill, förståelse av vår kunskap och värld kan se ut.

Några ord om essäns struktur. Jag föreställer mig att dess olika delar rör sig kring, omformulerar, kanske upprepar (men då förhoppningsvis på ett annorlunda och belysande sätt) en och samma fråga: Vad kan det betyda att vår kun-

skap är just mänsklig? Dessutom föreställer jag mig detta cirklande som spiralformigt – det börjar och slutar inte på samma plats, eller i alla fall inte riktigt samma.

I kapitel I försöker jag skissera vad det skulle kunna innebära att vara protagonoreisk i sin kunskapssyn idag, samtidigt som jag ger doxologin dess första konturer. Kapitel II tar hjälp av Ludwik Fleck för att nyansera denna skiss. Kapitel III undersöker hur en doxologiskt-protagonoreisk uppfattning av kunskapen skiljer sig från en klassiskt epistemologisk. Kapitel IV försöker bestämma och nyansera begreppet doxa, och prövar, som sagt, om den antika retoriken skulle kunna användas inom ett doxologiskt kunskapssökande och ger också en antydning om hur det skulle kunna gå till. I kapitel V försöker jag slutligen att, i form av ett forskningsprogram, formulera några av de problem som en doxologi måste ta på allvar.

Om jag lyckats i mitt försök att skapa en textspiral kring min fråga så kommer den förhoppningsvis, utan att direkt ha besvarats att ha antagit en annan, lite tydligare och samtidigt kanske än mer problematisk, mångskiftande och lockande gestalt.